

SORIN LIVIU DAMEAN
(COORDONATOR)

SORIN LIVIU DAMEAN
(COORDONATOR)

ELITE, SOCIETATE ȘI PUTERE
(SECOLELE XVI-XX)

Editura Universitaria

Editura Presa Universitară Clujeană

Craiova, 2023

Referenți științifici:

Prof.univ.dr. Gheorghe ONIȘORU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

Cercetător științific principal II, Iosif Marin BALOG

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

Copyright © 2023 Editura Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Elite, societate și putere : (secolele XVI-XX) / coord.: Sorin Liviu

Damean. - Craiova : Universitaria ; Cluj-Napoca : Presa universitară

clujeană, 2023

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1953-1

ISBN 978-606-37-1893-9

I. Damean, Sorin Liviu (coord.)

316

© 2023 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

CUVÂNT ÎNAINTE

*Volumul de față reunește câteva din comunicările susținute la Universitatea din Craiova, în cadrul Conferinței naționale, cu periodicitate anuală, intitulată: **Elitele și mecanismele puterii (secolele XV-XX)**. Avem în vedere edițiile a III-a și a IV-a, ce s-au desfășurat în zilele de 18-19 noiembrie 2021 și 10 noiembrie 2022. Această manifestare științifică, organizată cu sprijinul financiar al Ministerului Educației, s-a bucurat de prezența în mod fizic sau online a numeroși istorici din mediul academic, prilej de diseminare a rezultatelor cercetării, de dezbateri și puncte de vedere argumentate, de introducere în circuitul științific a unor informații inedite rezultate din consultarea surselor documentare de arhivă, precum și de noi interpretări istoriografice.*

*Faptul că în anul 2021 a apărut sub coordonarea noastră lucrarea: **Elitele și mecanismele puterii în spațiul românesc (secolele XV-XX)**, Craiova, Cluj-Napoca, Editura Universitaria, Editura Presa Universitară Clujeană, ce conținea comunicări prezentate la cea de a doua ediție a manifestării științifice menționate, ne-a încurajat în direcția publicării unui nou volum de studii, cu contribuții importante, considerăm noi, la nivel istoriografic.*

Tematica studiilor cuprinse în volumul pe care-l prefațăm este una foarte vastă și se circumscrie sferei elitelor, ca parte distinctă a societății, precum și la nivelul interacțiunii acestora cu puterea, cu precădere în spațiul românesc. Sub aspect cronologic, tematica acoperă secolele XVI-XX, iar din punctul de vedere al conținutului se regăsesc aspecte istorice de ordin politic, religios, militar, constituțional, comercial, despre influența vestimentației

asupra imaginii identitare, despre tentațiile spre autoritarism ale factorilor decizionali, și, nu în ultimul rând, despre rolul jucat de anumite personalități care au făcut parte din categoria elitelor. Așa cum se va putea observa, nu a fost neglijată nici analiza asupra modului în care sunt percepute astăzi arhivele, ca instituții păstrătoare ale mărturiilor istorice documentare din trecut, dar și în raport cu puterea. Este, până la urmă, un adevărat periplu prin labirintul istoriei, care demonstrează necesitatea și utilitatea cunoașterii trecutului.

Suntem convingși că cititorii, specialiști în domeniu sau nu, vor descoperi suficiente subiecte de interes care să nu însemne numai îmbogățirea cu noi cunoștințe, ci care să îndemne la reflecție și să stimuleze curiozitatea.

Nu putem încheia aceste câteva cuvinte introductive fără a mulțumi tuturor autorilor, care prin contribuțiile lor au trudit la scoaterea la lumină a adevărului istoric.

Sorin Liviu Damean

UN CONFLICT DE ELITE: REVOLTA OLANDEZĂ ÎN CORESPONDENȚA NUNȚIULUI LA MADRID, NICCOLÒ ORMANETO

Giordano ALTAROZZI

Din punctul de vedere al istoriei sistemelor politice, secolul al XVI-lea reprezintă un moment de cotitură, cel puțin pentru Europa de Vest. Pe parcursul acestui veac, ajung la maturitate schimbările care începuseră să se manifeste pe parcursul celor două secole anterioare, Statul modern devenind astfel principala formă de organizare a puterii statale. Caracteristicile fundamentale ale acestuia sunt în mod fundamental trei: centralizarea puterii decizionale în detrimentul policentrismului Statului medieval; teritorialitatea puterii politice, care este consecința logică a primului aspect, reducând rolul politic al corpurilor intermediare medievale; laicitatea politicii, în detrimentul viziunii tipic medievale care subordona politica religiei. Dacă este adevărat că mecanismele specifice noii forme de organizare a puterii politice încep să se contureze în mod pragmatic încă din secolele al XIV-lea și al XV-lea, perioada în care se structurează instituțiile prin care marile monarhii ale epocii – cea franceză, cea engleză și, mai târziu, cea spaniolă – își impun controlul asupra întregului teritoriu statal (birocratie, fiscalitate, armata permanentă, diplomație stabilă) este totuși în secolul al XVI-lea, când acestea ajung la maturitate deplină, obținând în același timp și un fundament teoretic, înainte prin filozofia politică a lui Niccolò Machiavelli (filozoful Statului) și mai apoi cu cea a lui Jean Bodin (teoreticianul suveranității)¹.

Este însă evident că atitudinea potrivnică a monarhiilor față de centrele de putere alternative de origine medievală – în

¹ Despre Statul modern, vezi Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, London, NLB, 1974; Nicola Matteucci, *Lo Stato moderno. Lessico e percorsi*, Bologna, il Mulino, 1993.

primul rând nobilime, Biserică și, în grad poate mai mic, orașe – nu este lipsită de rezistențe. Lupta se va purta pe parcursul întregului veac și va fi câștigată în cele din urmă de către suverani, care progresiv în secolul următor aplică un model din ce în ce mai centralizat, până la afirmarea Statului absolutist – teoretizat printre alții de Thomas Hobbes și implementat în modul cel mai complet în Franța de Ludovic al XIV-lea² – care reprezintă o etapă de dezvoltare a noului model de organizare și funcționare a Statului.

Mare parte din evenimentele Europei secolului al XVI-lea pot fi interpretate în lumina acestei confruntări. Descoperirile geografice, Reforma protestantă, războaiele religioase din Franța, reforma anglicană, până și apariția protocapitalismului care va produce o „revoluție a prețurilor” cu consecințe de lungă durată în istoria Europei și nu numai, pot fi interpretate în lumina confruntării dintre două modele diferite de organizare a Statului. În acest sens trebuie interpretată și revolta Țărilor de Jos, una dintre cele mai lungi și dureroase exemple ale luptei între noul model al Statului modern, teritorial, centralizat și laic, și rezistențele opuse de structurile tradiționale de putere.

În comparație cu alte regiuni ale Europei, revolta din Țările de Jos – destinată în curând să devină un adevărat război pentru independență, care va dura până la sfârșitul Războiului de Treizeci de Ani și de aceea cunoscut și sub denumire de Război de Optzeci de Ani – începe relativ târziu. Limitându-ne la spațiul imperial, de exemplu, Țările de Jos manifestă opoziția lor mult mai târziu în comparație cu principii din Germania, care deja din anii 1520 sprijină Reforma luterană din motive mai de grabă politice. În Flandra, revolta izbucnește abia la începutul deceniului al VII-lea, concomitent cu urcarea pe tron a lui Filip al II-lea, pe bună dreptate descris de Fernand Braudel ca fiind primul suveran pe deplin modern

² Vezi J.H. Shennan, *Louis XIV*, London, Routledge, 2005; Peter Robert Campbell, *Luigi XIV e la Francia del suo tempo*, Bologna, il Mulino, 1997.

al Spaniei³. Această întârziere relativă se datorează relației deosebite pe care împăratul Carol Quintul a avut-o pe durata întregii sale domnii cu Țările de Jos; o relație influențată puternic de faptul că împăratul însuși era, prin naștere și educație, flamand. Născut la Gand (sau Ghent) și educat de Adrian din Utrecht (devenit papă cu numele de Adrian al VI-lea datorita sprijinului oferit de împărat), Carol Quintul menținuse întotdeauna o legătură profundă cu Țările de Jos, din motive afective, dar și economice dacă e să considerăm capacitatea financiară a regiunii și nevoile impuse de politica imperială condusă pentru o perioadă de aproape patruzeci de ani⁴. În schimbul sprijinului politic și economic, Carol Quintul respectase întotdeauna privilegiile și drepturile tradiționale ale provinciilor și în special atribuțiile Stărilor Generale, instituție reprezentativă alcătuită din reprezentanții celor 17 provincii ale Țărilor de Jos și care ținea foarte mult la prerogativele și privilegiile sale⁵.

Complet diferită este relația care se instituie cu succesorul lui Carol Quintul pe tronul Spaniei și, ca atare, ca domnitor al Țărilor de Jos. Politica centralizatoare a lui Filip al II-lea, un suveran tipic castilian prin naștere și formare intelectuală și politică⁶, intră foarte repede în conflict cu tendințele autonomiste manifestate de Stările Generale și, în special, de reprezentanții aristocrației și burgheziei olandeze, în rândul cărora începuseră să se răspândească ideile reformate. Situația era deja tensionată de la sfârșitul anilor '50, atunci când Filip al II-lea fusese obligat de situația financiară a monarhiei

³ Fernand Braudel, „Filippo II”, în idem, *Scritti sulla storia*, Milano, Bompiani, 2003, pp. 491-541.

⁴ Despre Carol Quintul, vezi Martyn Rady, *The Emperor Charles V*, London – New York, Routledge, 2014; Geoffrey Parker, *Emperor. A New Life of Charles V*, New Haven – London, Yale University Press, 2019. Încă util este și clasicul Karl Brandi, *Carlo V*, Torino, Einaudi, 2001 (I ediție 1961).

⁵ Fernand Braudel, „Carlo V. Testimone del suo tempo: 1500-1558”, idem, *Scritti sulla storia*, pp. 443-489.

⁶ Despre Filip al II-lea vezi, Henry Kamen, *Philip of Spain*, New Haven – London, Yale University Press, 1997; Geoffrey Parker, *Imprudent King. A New Life of Philip II*, New Haven – London, Yale University Press, 2014.

sale să impună noi impozite, încălcând de multe ori privilegiile tradiționale ale diferitelor componente ale Monarhiei. Situația se complică și mai mult atunci când regele hotărăște să accentueze măsurile anti-protestante, care lovesc mai ales burghezia financiară și negustorească din unele provincii ale Țărilor de Jos⁷. Chiar dacă catolic convins, politica religioasă a lui Filip al II-lea trebuie interpretată dintr-o perspectivă mai de grabă laică, religia fiind unul dintre instrumentele prin care regele încearcă să impună autoritatea sa în detrimentul centrelor locale de putere⁸. Mai mult, pe plan pur politic regele Spaniei încearcă să impună autoritatea sa intervenind în alcătuirea Statelor Generale, unde impune reprezentanți loiali Coroanei, încălcând însă legile și cutumele provinciilor, ceea ce produce rezistența nobilimii. Astfel, se creează o situație explozivă, care se radicalizează în momentul în care Filip al II-lea hotărăște să trimită în Țările de Jos, în calitate de guvernator, pe binecunoscutul Fernando Álvarez de Toledo, ducele de Alva⁹, principalul partizan al liniei dure în raport cu răsculații. Sosirea ducelui de Alva corespunde cu înăsprirea represiunii. Astfel, în anul 1567 este instituit un tribunal special chemat să judece pe oricine se opune voinței regelui, incluzând și membrii aristocrației (ceea ce reprezintă o încălcare suplimentară a privilegiilor tradiționale), printre care cele mai răsunătoare cazuri sunt ale contelui Lamoral de Egmont și lui Philippe de Montmorency, contele de Horn, judecați la

⁷ Despre revolta anti-spaniolă din Țările de Jos vezi Geoffrey Parker, *The Dutch Revolt*, London, Penguin Books, 1990; Graham Darby (Editura by), *The Origins and Development of the Dutch Revolt*, London – New York, Routledge, 2001; Rosanne M. Baars, *Rumors of Revolt. Civil War and the Emergence of a Transnational News Culture in France and the Netherlands, 1561-1598*, Leiden – Boston, Brill, 1988.

⁸ Pentru politica religioasă a lui Filip al II-lea vezi Henry Kamen, *La política religiosa de Felipe II*, în „Anuario de historia de la Iglesia”, nr. 7, 1998, pp. 21-33.

⁹ Despre viața și activitatea politică a ducelui de Alva vezi Manuel Fernández Álvarez, *El Duque de Hierro. Fernando Álvarez de Toledo, III Duque de Alba*, Madrid, Espasa-Calpe, 2007.

Bruxelles în anul 1568, care cu puțin timp înainte fuseseră la Madrid pentru a negocia o soluție diplomatică a diferendelor dintre Monarhie și State Generale și, în special, pentru a solicita retragerea ordinului de reinstituire a Inchiziției spaniole, unul din instrumentele prin care se încerca extinderea autorității monarhice pe teritoriul Flandrei¹⁰.

Cu moartea conților de Egmont și de Horn, revolta nobiliară pierde doi lideri „moderați”, susținători ai protestului împotriva tendințelor absolutiste ale Monarhiei fără a sprijini însă ideea unei secesiuni, ci dimpotrivă militând pentru păstrarea loialității față de regele Spaniei. Consecința este preluarea conducerii revoltei de către Wilhelm de Orania-Nassau¹¹, cel de-al treilea și mai influent dintre liderii revoltei nobiliare, care la sosirea ducelui de Alva în 1567 părăsise teritoriile sale – imediat confiscate de Stat – găsind refugiu în Saxonia, de unde începe să organizeze o armată care se bucură de sprijinul Saxoniei, a hughenotilor francezi, dar și a burgheziei locale, în special din Olanda și Zelanda. Expediția militară a lui Wilhelm nu înregistrează succesul așteptat, iar lipsit de resurse financiare pentru a-și întreține armata de mercenari, el este obligat să se retragă. Situația pare astfel normalizată pentru autoritățile spaniole și așa va rămâne încă

¹⁰ Viața, procesul și moartea celor doi nobili flamanzi sunt descrise în Théodore Juste, *Le Comte d'Egmont et le Comte de Hornes (1522-1568) d'après des documents authentiques et inédits*, Paris – Bruxelles – Leipzig, Pagnerre – A. Lacroix, Verboeckhoven et Cie, 1862. Despre rolul Inchiziției în politica spaniolă, vezi Henry Kamen, *The Spanish Inquisition. A Historical Revision*, New Haven – London, Yale University Press, 2014.

¹¹ Despre Wilhelm de Orania și rolul său politic în revolta anti-spaniolă, vezi Olaf Mörke, *Wilhelm von Oranien (1533-1584). Fürst und „Vater” der Republik*, Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 2007. Încă fundamentală pentru reconstituirea evenimentelor și rolul politic al principelui de Orania este opera monumentală a lui Louis Prosper Gachard, *Correspondance de Guillaume le Taciturne, prince d'Orange, publiée pour la première fois: suivie de pièces inédites sur l'assassinat de ce prince et sur les récompenses accordées par Philippe II à la famille de Balthazar Gérard*, 6 vol., Bruxelles, A. Vandale (mai târziu C. Muquard), 1847-1866.

doi ani. În anul 1569 însă, tensiunea începe să crească din nou, ca urmare a unei propuneri, înaintată de ducele de Alva și respinsă de Stările Generale, privind introducerea unei noi taxe destinată să finanțeze efortul de război al Spaniei în Mediterana pentru a contracara politica agresivă a Imperiului otoman. Legătura dintre evenimentele mediteraneene și cele din Țările de Jos devine și mai evidentă în anul 1571, atunci când la inițiativa diplomatică a papei Pius al V-lea se constituie Liga Sfântă dintre Veneția, Spania și Sfântul Scaun, care va produce celebra victorie de la Lepanto. Pentru a finanța efortul de război al Monarhiei, Alva hotărăște să impună taxa propusă în 1569, neținând cont de opoziția Stărilor Generale, încălcând așadar din nou privilegiile tradiționale și afectând puternic interesele burgheziei negustorești. Reacția este imediată, iar atitudinea guvernatorului spaniol determină apropierea dintre opoziția nobiliară, cea burgheză și cea protestantă, care recunosc pe Wilhelm de Orania ca fiind liderul lor. În scurt timp, deci, se realizează legătura dintre diferitele căpetenii ale revoltei anti-spaniole, care se transformă într-un război deschis între elite, pe de o parte cea reprezentată de autoritățile spaniole, pe cealaltă elitele politice și economice din Țările de Jos. O confruntare ale căror victime vor fi oamenii de rând, așa cum este reprezentat cu o putere extraordinară de Pieter Brueghel cel Bătrân în celebra capodoperă *Uciderea pruncilor*¹².

Anul 1572, cel în care episcopul din Padova, Niccolò Ormaneto, sosește în Spania în calitate de nunțiu apostolic în locul lui Giovan Battista Castagna (viitorul papa Urban al VII-lea) începe în Flandre cu vești foarte proaste pentru Spania. La începutul anului, în parte și ca urmare a victoriei creștine de la Lepanto care risca să modifice echilibrul internațional european în favoarea Habsburgilor, Franța și Anglia – cei mai importanți doi adversari ai

¹² Vezi Giordano Altarozzi, „Elemente ale revoltei din Țările de Jos în opera lui Pieter Brueghel cel Bătrân: *Uciderea pruncilor*”, în Mihaela Grancea, Ioan Popa (coord.), *Interferențe culturale în Sibiu secolelor XVIII-XIX*, Sibiu, 2014, Editura Astra Museum, pp. 13-22.

Spaniei – semnează la Blois un tratat de prietenie¹³, imediat salutat favorabil de Ludovic de Nassau, fratele lui Wilhelm de Orania, și de hughenoții francezi, care îl privesc drept o șansă de a ocupa Țările de Jos. În acest sens, este stabilită și o strategie care prevede un atac simultan din cinci direcții; situația însă nu evoluează în sensul dorit și așteptat de forțele potrivnice Spaniei, iar Elisabeta, cedând presiunilor provenind din partea orașelor din Liga Hanseatică care se tem de efectele negative ale unui război deschis în Canalul Mânecii, își retrage sprijinul oferit până atunci piraților olandezi (porecliți „*gueux de mer*”, „cerșetorii mării”), interzicându-le să se adăpostească în porturile engleze. Ca urmare, aceștia hotărăsc să atace coastele Olandei cu scopul de a se apropria de un port folosit drept punct de sprijin pentru ambarcațiunile lor, ocupând orașul Brielle și sancționând astfel începerea celei de-a doua revolte anti-spaniole¹⁴. Cucerirea orașului Brielle este urmată de o campanie care va duce de partea răsculaților și alte orașe din Olanda și Zeelanda, lucru posibil datorită condițiilor mizere în care se afla populația locală, determinate de regimul fiscal impus de autoritățile spaniole, precum și de războiul comercial dintre guvernul Țărilor de Jos și Anglia elisabetană, izbucnit încă din 1568 și care a durat până în anul 1573¹⁵, acesta a dus la creșterea șomajului în rândul artizanilor

¹³ Pentru încadrarea evenimentelor în contextul politic al vremii, vezi A. Lynn Martin, *Papal Policy and the European Conflict, 1559-1572*, în „Sixteenth Century Journal”, vol. XI (1980), nr. 2, pp. 35-48.

¹⁴ Pentru aprofundarea aspectelor evenimentale ale revoltei olandeze se recomandă Geoffrey Parker, *The Dutch Revolt, passim*.

¹⁵ Prima perioadă a nuntiaturii episcopului din Padova, Niccolò Ormaneto, corespunde cu o încercare de rezolvare a conflictului comercial anglo-spaniol, urmată de instituirea unui dialog constant între guvernatorul Țărilor de Jos și Elisabeta I, care ajung la un rezultat pozitiv în iunie 1573. Despre informațiile pe care reprezentantul Sfântului Scaun în Spania le transmite către Secretariatul de Stat vatican, vezi Arhiva Apostolică Vaticană (AAV), Fond *Segreteria di Stato, Spagna*, vol. 7, ff. 236-237, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 7 mai 1573; ff. 246-247, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 8 mai 1573 (document cifrat atașat la scrisoarea din 8 mai); ff. 249-250, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 9 mai 1573 (document cifrat atașat la scrisoarea din 9 mai); ff. 262-265, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*,

olandezi, tradițional angajați în prelucrarea textilelor destinate pieței engleze. Șomajul crescut, impozitele suplimentare impuse de autoritățile spaniole fără consultarea Stărilor Generale, lipsa de cereale datorată Războiului de Șapte Ani al Nordului, încheiat în 1570, dar care continua să afecteze legăturile comerciale dintre Marea Baltică și Europa de Vest, au efectul de a orienta o parte tot mai consistentă din populație spre Wilhelm de Orania, care găsește astfel noi susținători inclusiv în rândul acelor părți ale societății care până atunci menținuseră o atitudine legalistă¹⁶.

În acest context, Wilhelm și aliații săi pot declanșa „marea strategie” concepută cu puțin timp înainte, iar pe 24 mai – cum relatează nunțiul la Madrid de la acea vreme, monsenior Castagna – numeroasa minoritate calvină din Mons deschide porțile orașului în fața trupelor conduse de Ludovic de Nassau, alcătuite în cea mai mare parte de elemente franceze¹⁷. În același timp, o altă armată, alcătuită de hughenoti francezi și reformați exilați din Flandra ocupă orașul Valenciennes¹⁸. Ca urmare a acestor evenimente, care menționează despre extinderea revoltei și la acele regiuni considerate până atunci sigure pentru Monarhie, corespondența nunțiului rezident la Madrid – la acea vreme încă monsenior Castagna, arhiepiscop din Rossano – către Secretariatul de Stat de la Vatican se face mai detaliată. În special, diplomația Vaticanului este preocupat de implicarea multor francezi în ocuparea celor două orașe, ceea ce risca să zădărnicească eforturile sale de a determina o alianță franco-spaniolă – eventual de consfințit printr-o uniune matrimonială – în cheie anti-otomană și, în general, împotriva tuturor dușmanilor catolicismului. Din scrisorile trimise la Roma reiese

Madrid, 26 mai 1573 (document cifrat); ff. 274-276, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 3 iunie 1573 (document cifrat).

¹⁶ Vezi Geoffrey Parker, *The Army of Flanders and the Spanish Road, 1567-1659. The Logistics of Spanish Victory and Defeat in the Low Countries's Wars*, London – New York, Cambridge University Press, 1972, pp. 139-142.

¹⁷ AAV, *Fond Segreteria di Stato, Spagna*, vol. 17, ff. 16-18, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 18 iunie 1572.

¹⁸ *Ibidem*.

preocuparea generată de eventualitatea unei rupturi a relațiilor dintre cei mai importanți doi regi catolici; diplomația Vaticanului intervine pentru a elimina orice sursă de suspiciune privind amestecul francez în evenimentele din Flandra¹⁹. Astfel, pe 18 iunie 1572 nunțul de la Madrid îi cere omologului său rezident la Paris să obțină o asigurare oficială din partea regelui francez cu privire la neamestecul său în tulburările din Țările de Jos²⁰, ceea ce se întâmplă în scurtă vreme; au fost aduse o serie de argumente mai mult sau mai puțin întemeiate, precum faptul că guvernatorul Picardiei nu a trecut granița²¹ și că francezii care îl sprijiniseră pe Ludovic de Nassau în cucerirea orașelor Mons și Valenciennes erau de fapt hughenoti, ce nu puteau să se bucure de sprijinul monarhiei de vreme ce ridicaseră armele chiar împotriva suveranului lor²². Mai mult, pentru a îndepărta orice suspiciune, Coroana franceză emite o

¹⁹ *Ivi*, vol. 2, f. 350 r.-v., *Antonio Maria Salviati a Giovan Battista Castagna*, Paris, s.d. (dar, cum se deduce din lecturarea altor documente, din iunie 1572); f. 363, *Vescovo Salviati, Nunzio straordinario in Francia, al Rossano*, Paris, 6 iulie 1572; vol. 17, f. 25, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 12 iulie 1572; ff. 32-33, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 15 iulie 1572; f. 26, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 20 iulie 1572; f. 34, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, s.d.; ff. 36-39, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 20 iulie 1572; vol. 3, f. 4, *Tolomeo Gallio all'Arcivescovo di Rossano*, Roma, 23 iulie 1572; vol. 17, f. 45, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 5 august 1572. Este o corespondență diplomatică triunghiulară, între Madrid, Paris și Roma, extrem de amănunțită, având drept scop principal cel de a predispuce situația pentru o alianță franco-spaniolă de lungă durată.

²⁰ *Ivi*, vol. 17, f. 16, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 18 iunie 1572: „*Nostro Signore habbia scritto quel breve in Francia, et dato ordine al nunzio, che mi avisi del ritratto, perché forse servirà di chiarire tanto più Sua Santità se sarà in tempo*”.

²¹ *Ivi*, ff. 17-18, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 18 iunie 1572: „*né Monsignor di Longavilla [Longueville] governatore di Piccardia, che sta vicinissimo a Valentina [Valenciennes], né altri si era mosso verso Fiandra in così buona occasione di far male*”.

²² *Ivi*; vol. 2, f. 350 v., *Antonio Maria Salviati a Giovan Battista Castagna*, Paris, s. d. (dar, cum se deduce din conținutul documentului, din iunie 1572); f. 351, *Tolomeo Gallio a Giovan Battista Castagna*, Roma, s. d.

serie de edicte prin care se sancționează supușii regelui care oferă un sprijin răsculaților flamanzi²³.

În ciuda optimismului de la Madrid, alimentat și de recucerirea rapidă a orașului Valenciennes de către trupele ducelui de Alva, situația din Țările de Jos devine din ce în ce mai complicată, iar revolta se răspândește rapid, deși autoritățile spaniole erau de părere că mișcarea reprezenta doar: „*così gagliardo come speravano et promettevano li Ribelli*”²⁴. Tocmai recucerirea orașului Valenciennes readuce în centrul dezbaterii diplomatice implicarea autorităților franceze, fiind luați prizonieri mai mulți francezi care recunosc că au fost trimiși la solicitarea guvernatorului Picardiei, dezmințind astfel cele afirmate oficial de regele Franței²⁵. Pe de altă parte, nici ducele de Alva nu face nimic pentru a evita conflictele cu puternicul vecin, mobilizând trupele sale spre granița cu Franța și cerând întăriri din Lombardia spaniolă. Cu toate acestea, acțiunile ducelui de Alva sunt limitate de dorința lui Filip al II-lea de a evita un război cu Franța, ceea ce ar fi deschis un nou front alături de cel mediteraneean, unde războiul cu Imperiul otoman continua după victoria de la Lepanto.

Temerile guvernatorului spaniol erau însă pe deplin fondate, iar înainte ca trupele spaniole să completeze încercuirea orașului Mons, Ludovic de Nassau solicită ca

²³ Ivi, f. 350 r., *Antonio Maria Salviati a Giovan Battista Castagna*, Paris, s. d. (dar, cum se deduce din conținutul documentului, din iunie 1572).

²⁴ Ivi, vol. 17, f. 25, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 12 iulie 1572 [„atât de viguroasă precum sperau și promiteau Răsculații” – traducerea autorului].

²⁵ Ivi, f. 34, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, s. d.: “*Dicono dunque ch'essendosi sollevati ribelli in Fiandra, et preso luoghi tanto importanti, et maxime essendo in essi fanteria franzesa, il Re di Francia non ha fatto una minima dimostratione. Anzi uscendo di Monsdanas [Mons] il Conte Ludovico di Nassao... andò diritto à la Corte di Francia, e fu subito adnesso à parlare al Re... Che è in essere una armata formata di buone navi, et molte genti del Re proprio ne li porti di Francia sopra l'oceano, la quale può de la mattina a la sera dar con gran ruina in Fiandra... Che li Francesi presi nel recuperar di Valentiana [Valenciennes] dicevano manifestamente ch'erano stati mandati da Mons.r di Longavilla [Longueville] governatore di Piccardia*”.

hughenoții francezi să respecte angajamentele asumate, procedând la invazia Țărilor de Jos meridionale în numele lui Carol al IX-lea. Acțiunea diplomatică a lui Nassau înregistrează un succes parțial, monarhia franceză refuzând să pornească un război deschis cu Spania, dar oferind în același timp sprijin militar în vederea eliberării orașului Mons asediat. Corpul de expediție condus de Jean de Hangest, senior din Genlis, este însă identificat de iscoadele ducelui de Alva înainte să ajungă la destinație și este complet distrus de trupele spaniole în bătălia de la Saint-Ghislain²⁶.

Implicarea Franței se complică mai mult în lunile următoare, pe de o parte datorită evenimentelor din Țările de Jos, unde ducele de Alva găsește mai multe documente care ar dovedi rolul vecinului său²⁷, dar și a situației interne franceze, unde relația dintre monarhie și hughenoți devine din ce în ce mai tensionată. Mai mult, neimplicarea Franței determină o politică mai precaută și din partea Angliei.

Înfrângerea suferită de corpul de expediție francez în bătălia de la Saint-Ghislain compromite influența hughenotă în Franța, iar Carol al IX-lea începe să o privească drept pretext pentru a eradica protestantismul din teritoriile monarhiei sale²⁸;

²⁶ Nu se știe când vestea victoriei spaniole a ajuns la Madrid, dar este cert faptul că nunțiul o amintește într-o scrisoare din 5 august 1572. *Ivi*, ff. 46-48, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 5 august 1572. Importanța succesului spaniol este imediat evidentă: "*Il Re mi ha mandato a dire che la rotta data alli Ugonotti in Fiandra, è di maggior importanza che non si creda, perché vi son morti et presi li più valorosi capi di essi Ugonotti di Francia*".

²⁷ *Ivi*, ff. 36-39, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 20 iulie 1572, în care se vorbește de prezența a 8.500 de infanteriști și 1.500 de cavaleri francezi la granița cu Flandre.

²⁸ Diplomația Vaticanului încearcă să profite de schimbările în curs la curtea franceză pentru a propune în repetate rânduri o alianță franco-spaniolă îndreptată împotriva ereticilor din cele două Monarhii; vezi *Ivi*, ff. 46-48, *Giovan Battista Castagna a Tolomeo Gallio*, Madrid, 5 august 1572; vol. 7, ff. 15-20, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 24 ianuarie 1573 (document cifrat); ff. 262-265, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 26 mai 1573 (document cifrat).

pe această cale se va merge în lunile următoare, până la celebrul masacru al Noptii Sfântului Bartolomeu, din 23-24 august 1572, care aruncă Franța într-un nou război religios²⁹.

Masacrarea hughenotilor exercită o influență substanțială asupra evenimentelor din Țările de Jos. Retragerea sprijinului francez reduce simțitor credibilitatea strategiei gândită de prințul de Orania, iar tentativa sa de a elibera orașul Mons asediat eșuează definitiv pe 22 septembrie, atunci când trupele spaniole ocupă orașul, care devine un punct de plecare pentru redobândirea tuturor centrelor ocupate pe parcursul verii de răsculați. Succesul spaniol din vara anului 1572 determină o scădere de interes pentru evenimentele din Țările de Jos din partea nunțului la Madrid, unde între timp monseniorul Castagna este mai întâi sprijinit și apoi înlocuit de episcopul din Padova, Niccolò Ormaneto; acesta a fost trimis în vara 1572 la Madrid în calitate de nunțiu extraordinar cu mandatul de a se ocupa în special de continuarea războiului cu otomani și ridicat în scurt timp la rang de nunțiu rezident³⁰. Probabil din aceste motive, de la Madrid nu mai sosesc rapoarte privind evoluția evenimentelor din Țările de Jos, unde situația pare a fi normalizată, cu excepția provinciilor Olanda și Zeelanda, ultimele bastioane ale revoltei, profitând și de conformația geografică a regiunii, favorabilă unui război asimetric.

Succesele militare înregistrate în anul 1572 îi confirmă ducelui de Alva convingerea că represiunea este singura cale către eradicarea revoltei, ceea ce însă nu corespunde pe deplin cu situația din teren, având în vedere că revolta izbucnise din nou la începutul anului 1572, tocmai datorită modului de

²⁹ Despre corespondența diplomatică dintre Roma, Madrid și Paris în epoca Masacrului Noții Sfântului Bartolomeu, vezi Giordano Altarozzi, *Diplomazia vaticana e relazioni franco-spagnole all'epoca della Notte di San Bartolomeo*, în „Studia Universitatis Petri Maior. Historia”, vol. 12 (2012), pp. 11-22.

³⁰ AAV, Fond *Segreteria di Stato, Spagna*, vol. 2, f. 327, *Tolomeo Gallio a Giovan Battista Castagna*, Roma, 22 august 1572, în care Secretarul de Stat de la Vatican îi urează arhiepiscopului din Rossano drum bun înapoi în Italia, după încheierea misiunii sale la curtea spaniolă.

administrare impus de guvernatorul spaniol. Pe de altă parte, Alva se confruntă cu problema susținerii financiare a politicii sale, din moment ce pentru Filip al II-lea prioritar rămâne războiul anti-otoman din Mediterana, atât din motive politice și de imagine, cât și financiare, având în vedere că Sfântul Scaun finanțează monarhia spaniolă prin diferite mecanisme tocmai pentru a favoriza implicarea sa împotriva turcilor³¹. Politica implementată de ducele de Alva nu dă roadele sperate, iar guvernatorul Țărilor de Jos devine dependent de sumele de bani trimise din Spania, în timp ce fluxul de numerar către Peninsula iberică scade dramatic³².

Ca urmare, la începutul anului 1573 operațiunile militare în Țările de Jos intră într-un blocaj, iar la Madrid începe să se elaboreze o nouă strategie, care include posibilitatea înlocuirii ducelui de Alva în calitate sa de guvernator. Această temă caracterizează majoritatea corespondenței diplomatice de la Vatican din perioada respectivă, având în vedere că pentru Roma era fundamental ca Spania să rezolve cât mai repede și cu cel mai mic efort problemele din Țările de Jos pentru a se dedica cu toată puterea sa luptei în Mediterana și, pe termen mediu, la o posibilă invazie a Angliei pentru a o detrona pe Elisabeta³³. Dacă primul

³¹ Vezi Giordano Altarozzi, *I finanziamenti vaticani per la lotta contro il turco: l'epoca di Gregorio XIII*, în „Studia Universitatis Petru Maior. Historia”, vol. 13 (2013), nr. 2, p. 11-18; Idem, „Liga antiturcă, finanțele și diplomația vaticană în Spania, în jurul bătăliei de la Lepanto”, în Cornel Sigmirean, Corina Teodor (coord.), *In honorem Vasile Dobrescu. Societate și cultură în epoca modernă*, Sibiu, Editura Astra Museum, 2013, p. 45-50.

³² AAV, *Fond Segreteria di Stato, Spagna*, vol. 7, ff. 167-168, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 12 aprilie 1573; ff. 488-495, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 10 noiembrie 1573 (document cifrat); vol. 8, ff. 22-27, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 21 ianuarie 1574 (document cifrat): potrivit surselor nunțului, revolta din Țările de Jos costase până în acel moment 23 de milioane de aur; ff. 28-33, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 23 ianuarie 1574 (document cifrat). Vezi și G. Parker, *The Dutch Revolt*, pp. 162.

³³ AAV, *Fond Segreteria di Stato, Spagna*, vol. 7, ff. 62-63, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, Madrid, 7 februarie 1573 (post-scriptum); f. 127, *Niccolò Ormaneto a Tolomeo Gallio*, 4 martie 1573; ff. 145-146, *Niccolò Ormaneto a*